

La Segona Germania o la reminiscència d'una vella revolta

[The Second “Germania” or the reminiscence of and old revolt]

JOSEP MIQUEL CONCA ALONSO

(Universitat de València)

jmconca@hotmail.com

RESUM: El present treball tracta d'abordar la Segona Germania (1693) des d'una nova perspectiva a través de la bibliografia existent. L'expulsió dels moriscos va engegar una racionalització del règim senyorial i una progressiva reordenació agrària que va provocar canvis profunds dins de la societat valenciana, i especialment a les actuals comarques centrals perquè havia estat una zona densament poblada per moriscos. L'ascens d'una important oligarquia i la proletarització d'una part dels camperols impulsaren en aquests indrets reivindicacions per a rebaixar les exaccions senyoriales. Al principi intentaren satisfer les seues demandes mitjançant la via legal, però empentats pels constants fracassos, els vassalls s'aixecaren l'estiu de 1693 per a fer complir les seues exigències. La revolta fou fàcilment dissolta per les autoritats reials, però les reivindicacions antisenyoriales continuaren vigents i reeixiren ràpidament amb l'esclafit de la guerra de Successió.

PARAULES CLAU: Segona Germania, Guerra de Successió, revolta camperola, règim feudal.

ABSTRACT: The present work tries to approach the Second “Germania” (1693) from a new perspective through the existing bibliography. The expulsion of the moriscos launched a rationalization of the manorial regime and a progressive agrarian reorganization that caused profound changes within Valencian society, and especially in the current central regions because it had been an area densely populated by moriscos. The rise of an important oligarchy and the proletarianization of a part of the peasants promoted demands in these places to lower the stately exactions. At first they tried to satisfy their claims by legal means, but driven by constant failures, the vassals rose in the summer of 1693 to enforce their demands. The revolt was easily dissolved by the royal authorities, but the antisignorial demands continued in force and quickly triumphed with the outbreak of the War of Succession.

KEYWORDS: Second “Germania,” War of the Spanish Succession, peasant revolt, feudal regime.

Recepció: 06/04/2021. Acceptació: 23/04/2021. Publicació: 28/10/2021

Hi ha certs successos que marquen l'esdevenir d'un poble. Per als valencians, la Germania (1519-1522) s'ha convertit en un punt cabdal per a entendre la seua història. Aquesta va traure a la llum nombrosos desequilibris econòmics, polítics i socials de la ciutat de València, però prompte l'ímpetu dels revoltats capitalins es va vessar i el moviment s'estengué per quasi totes les viles i ciutats de l'antic regne de València, mostrant alhora els problemes que colpejaven totes aquestes comunitats. La ferida causada entre els valencians fou molt severa, no sols per les arrels profundes que tenia la revolta, també per la guerra civil que va enfrontar els regnícoles i, sobretot, per la cruel repressió exercida per la Corona contra els agermanats.

Aquest congrés tractat de posar en valor diferents aspectes d'aquell conflicte cabdal per a comprendre la nostra societat actual. Però a pesar d'això, no es podia deixar de banda una de les més importants *jacqueries* d'Europa que, tot i esclatar quasi dues centúries després, en certa manera rememorava la Germania. L'estiu de 1693 els camperols de les muntanyes meridionals valencianes es van aixecar amb la pretensió d'aconseguir rebaixar les exigències senyoriales. Ajuntats a prop de la Font d'en Carròs, els revoltats decidiren dotar-se d'una organització miliciana per a ser més efectius, escollint per votació Josep Navarro, cirurgià de Muro, com a cap militar, qui es va intitular «General del exercit dels Agermanats». Sens dubte, reivindicaven la Germania, un moviment que va posar en escac les institucions valencianes i els estaments més privilegiats; una revolta que es mantenia viva entre les classes populars del regne a través de la memòria col·lectiva i de l'oralitat; un moviment que pretenien reprendre i guanyar.

L'aixecament de 1693 va restar pràcticament en l'oblit tot i tenir un paper fonamental en un altre dels esdeveniments que van marcar la història dels valencians: la Guerra de Successió. En la dècada de 1950, però, fou reivindicat, i es va batejar llavors com la Segona Germania, nom que ha acabat per imposar-se. Gràcies a la rellevància que va prendre l'estudi de l'expulsió dels moriscos i les seues conseqüències, al darrer terç del segle xx es van impulsar estudis al seu voltant que van culminar en la celebració d'un col·loqui internacional l'any 1993 per a commemorar el tercer centenari de la revolta. Ara, pretenem

incorporar els estudis sorgits els darrers anys per a seguir enriquint l'explicació dels importants successos de 1693 i les seues repercussions.

1. L'expulsió dels moriscos i la transformació del règim senyorial valencià

Els valencians del segle XVII ja intuïen que darrere de l'aixecament de 1693 hi havia els canvis i les transformacions esdevingudes després de l'expulsió dels moriscos de 1609. Una visió que es va veure confirmada amb el primer estudi crític sobre aquesta *jacquerie* realitzat per Francisco de Paula Momblanch (1957)¹ i extensament acceptada pels investigadors posteriors, encara que amb diferents perspectives. El foragitament dels nous cristians, de fet, és una altra de les grans fites que marquen la història dels valencians, per això hi ha nombrosos estudis al seu voltant² perquè, si més no, va significar una disminució dràstica de la població valenciana, vora un terç segons les dades recollides per Manuel Ardit (1993, I: 16-32), i va provocar importants transformacions socioeconòmiques.

Els moriscos foren nombrosos en àmplies zones del Regne de València, com ara les dues Marines, l'Alcoià, el Comtat, la Vall d'Albaida, la Vall de Cofrents, la Safor, l'horta de Xàtiva, la Vall del Vinalopó o la Plana (Ardit, 1993, I: 28-31; Halperin, 2008: 51-73). S'observa, doncs, com les actuals comarques centrals —lloc on esclatarà la revolta— concentraven una bona part de la població de cristians nous, indret que a més, constituïa una de les zones on més estesa s'encontrava la senyoria, reunir-se bona part dels títols nobiliaris més importants del regne: ducs de Gandia, Mandas i Maqueda; els marquesos d'Aitona, Albaida i Dénia; els comtes d'Anna, Cocentaina i Vilallonga. Així mateix,

---

1 Momblanch fou qui batejà els esdeveniments de 1693 com a «Segona Germania», denominació que ha acabat consolidant-se en la historiografia.

2 Un dels primers treballs sobre l'expulsió dels moriscos fou efectuat per Pasqual Boronat (1901), i encara que les seues tesis han estat fortament contestades, la seua obra va aportar un recull de documents que han esdevingut clau per a l'estudi d'aquest fet històric. Més recentment hem de destacar els treballs de Rafael Benítez (2001) i de Manuel Lomas (2011) com els més representatius.

també hi tenien possessions senyorials els ordes militars de Calatrava, Montesa i Sant Jaume, i fins i tot, la mateixa Reial Audiència. Tan sols trencaven aquesta monotonia les viles reials d'Ontinyent, Bocairent, Biar, Alcoi, Penàguila i la Vila Joiosa, situades en la primera línia divisòria constituïda entre els regnes de Castella i València el llunyà 1244, dibuixada transversalment des del sud-oest fins al sud-est, i la ciutat de Xàtiva i la vila d'Alzira al nord.

L'expulsió dels moriscos i la consegüent repoblació dels nuclis que havien quedat buits fou analitzada en un primer moment des d'una perspectiva catastròfica, impregnada de la visió que llavors es tenia del segle XVII, un temps de crisi i fams (Momblach 1977: 13-39). Seguint aquests preceptes, Joan Reglà (1964: 224-234) apuntava que les cartes de poblament promogudes pels senyors després de 1609 imposaren unes condicions extremadament dures als nous pobladors i indicava com a causa principal de la revolta l'enduriment del règim senyorial valencià de les comarques meridionals.

Aquesta idea fou encimbellada pels estudis d'Eugeni Ciscar (1977) qui, seguint els arguments de Momblach i Reglà, va advertir una transformació sensible del règim senyorial al País Valencià al llarg del segle XVII. Segons l'autor, els senyors van aconseguir consolidar la senyoria útil amb la directa i van poder incorporar les terres comunes i els béns alodials abandonats, van assolir un major domini sobre els camps regulant el reg, l'adobament o l'expansió i contracció dels conreus, van reforçar la subjecció de la vida corporativa dels seus municipis controlant de forma directa o indirecta l'elecció dels oficials municipals i van substituir els censos monetaris per una partició de fruits en molts casos superiors a les existents en els senyorijs de cristians vells. Per tant, el règim senyorial es feu més intens i exigent i es va aconseguir gradualment la *re-feudalització* de la societat i de l'economia valencianes. Ara bé, amb l'aparició de nous estudis sobre el règim feudal valencià³ i les seues noves investigacions,

---

3 L'expulsió dels moriscos de 1609 i l'aixecament de 1693 han motivat nombrosos estudis centrats en el senyoriu valencià, la qual cosa representa una excepció historiogràfica notable respecte als nostres països veïns. Gregorio Colás Latorre (1993) feu un recull de tots els treballs publicat en les dècades de 1970 i 1980, mentre que David Bernabé Gil (2010) feu el mateix per a la dècada de 1990 i la primera meitat dels 2000.

Ciscar (1993 i 1997) es va veure obligat a matisar el procés descrit. L'historiador relativitzava l'efecte de l'expulsió i les conseqüències de les noves cartes de poblament perquè aquestes afectaren tan sols una quarta part de la població total del regne i, a més, sembla que les estrictes condicions imposades al principi es van poder rebaixar al llarg del temps a través de concòrdies signades entre els vassalls i els seus senyors.

De fet, aquestes concòrdies foren clau per a la refutació que Manuel Ardit (1993) feu a la teoria de la *refeudalització*. Partint de la gran varietat dels establiments pactats entre vassalls i senyors en les cartes de poblament, Ardit recorda que el Consell d'Aragó va recomanar com a norma no sobrepassar la partició màxima d'un terç de la collita, mesura que es va complir en tots els casos. És més, aquelles senyories que imposaren una partició de fruits més estricta es van veure abocats a reduir les exigències per a atraure nous pobladors, ja que l'oferta de terra era molt gran i havien de proposar avantatges respecte als seus competidors. Però, tot i aquestes millores, els estudis han comprovat com la repoblació va continuar sent molt inestable fins a la dècada de 1640, quan sembla que els nous colons s'estabilitzaren, per això no és estrany trobar noves concòrdies entre vassalls i senyors que alleugerien algunes càrregues dominicals àdhuc sobrepassada la meitat de la centúria. Per tant, amb les dades recollides, Ardit afirmava que no es podia constatar que a les zones repoblades hi hagués hagut un enduriment del règim senyorial, ans al contrari, en alguns casos fins i tot les condicions foren més favorables, la qual cosa es pot comprovar per la pèrdua de població a les viles reials pròximes, o en l'establiment de noves cartes de poblament en diversos senyories antics per a retenir els pobladors existents. Ara bé, això no significava que no es produïren algunes de les transformacions ataüllades per Ciscar.

Una de les conseqüències més rellevants del foragitament i la consegüent repoblació fou la racionalització del règim senyorial valencià, com destaca Ciscar (1977: 273-296) i James Casey (1983: 104-157). Al llarg del segle XVI les aljames dels moriscos havien carregat una gran quantitat de censals en nom dels seus senyors, però després de l'expulsió resultava evident que no es podia obligar els nous pobladors a assumir aquelles despeses perquè això obstaculit-

zaria la colonització. Per tant, mitjançant dues pragmàtiques reials publicades en 1614 i 1622, els senyors es feren càrrec dels censals a canvi d'una reducció dels interessos del 6,6 al 5 per cent, a més d'obtenir la propietat de les cases i les terres abandonades. La mesura va ocasionar en un primer moment un fort increment del deute senyorial, però a llarg termini va tenir èxit perquè les dades de les hisendes nobiliàries reflecteixen un fort descens de les seues obligacions en els tombants del segle XVII. D'altra banda, la substitució dels censos pecuniaris per la partició de fruits també sembla que va influir de forma positiva en aquesta racionalització. La mesura pretenia resguardar les rendes dominicals de la devaluació que provocaven els episodis d'inflació, un fet que havia resultat desastrós en temps no massa llunyans, i dels impagaments per la falta de crèdit; però al mateix temps, i de forma indirecta, afavoria els interessos dels vassalls perquè no s'exigia un capital previ ni una comercialització forçosa per a satisfer aquelles rendes en un món rural on no sempre era fàcil accedir al mercat.

Una altra implicació important derivada del foragitament de 1609 fou una progressiva reordenació agrària (Ardit, 1993, I: 197-214). La repoblació, contràriament al que es pretenia, va ser protagonitzada majoritàriament pels habitants del mateix regne. Això va suposar la redistribució de la població que restava al territori,⁴ de manera que les terres més marginals i menys productives foren abandonades per altres pertanyents antigament als moriscos que podien reportar més beneficis. Apunta Antoni Furió (2001: 318-324) que la repoblació va consolidar alguns processos iniciats temps enrere, com ara la concentració de poblament, cosa que suposà l'abandonament definitiu de molts llogarets moriscos situats sobretot a les muntanyes interiors, i va motivar l'assentament majoritari a les terres baixes i les hortes pròximes a la costa, fet que va contribuir a l'establiment d'un nou equilibri demogràfic que consagrava definitivament l'hegemonia de la franja

---

4 La recent tesi doctoral de Sergi Silvestre (2019: 105-236) examina la historiografia desenvolupada al voltant del repoblament dels senyorius valencians i les diferents forces que intervingueren i es fixa en el procés esdevingut al comtat de Cocentaina per a demostrar que la major part dels contingents colonitzadors provenien de les viles reials més pròximes, com ara Bocairent, Banyeres i Ontinyent, i d'alguns senyorius castellans pròxims, com Villena i Iecla, a més de ressaltar la importància que adquiriren les xarxes de parentiu.

litoral. A més a més, Casey (1983: 36-52) i Ardit (1993, I: 182-191) assenyalen que la nova colonització va dur aparellada una concentració parcel·laria més gran i un increment de la propietat, amb la qual cosa el conreu de cereals es va veure molt incrementat i van guanyar també força els cultius dedicats al mercat, amb una extensió de la vinya, l'arròs, la morera, l'olivera o el canem, cosa que va consolidar una tendència engegada ja al segle xv (Ardit, 1993, I: 251-320).

D'una banda, l'increment i la concentració de la propietat va estar promoguda pels senyors feudals que concediren grans quantitats de terra a algunes de les seues famílies col·laboradores, normalment amb la finalitat de redimir crèdits, malgrat l'expressa prohibició de la Corona (Casey 1983: 36-52). De l'altra, el trencament de les estructures morisques, amb poblaments més dispersos i propietats més petites, va afavorir aquest procés d'aglutinament que algunes famílies aprofitaren per a diversificar els seus cultius i dotar de noves propietats els seus hereus menors, mentre que altres hi van veure una ocasió per a aconseguir un augment dels excedents i satisfer els deutes contrets anteriorment (Ardit 1993, I: 215-247; Silvestre 2015: 301-304). Per últim, la classe rendista de les ciutats i viles reials també va aprofitar l'ocasió per a convertir-se en propietària de les terres morisques adquirides per la Corona en el territori de reialenc (Casey 1983: 36-52). La nova distribució de la terra i els beneficis que n'obtidrien els més afavorits va ocasionar el gradual naixement d'una classe dirigent a tots els municipis, una oligarquia que disputaria el control que exercien els senyors feudals sobre les corporacions locals, però també, conflictes entre ambdós bàndols per a controlar el poder municipal i els beneficis que se'n derivaven, els quals ocasionarien episodis d'extrema violència basats en el bandolerisme de faccions en què un dels principals focus d'aquest fenomen van ser les comarques on més endavant esclataria la *jacquerie* de 1693, com va posar de manifest Sebastián García Martínez (1991: 133-188).⁵

Sembla evident, doncs, que l'expulsió de 1609 no va suposar l'anunciat desastre econòmic que pronosticaven els senyors de moriscos i que observaven

---

5 La primera edició de la tesi doctoral de Sebastián García Martínez fou publicada l'any 1974 per la Universitat de València.

els primers estudis duts a terme pels historiadors. Malgrat tots els desastres naturals descrits per Momblanch (1957: 29-41), la racionalització del senyoriu valencià i la subsegüent reordenació agrària fonamentaren un fort i perllongat creixement econòmic al País Valencià que s'engegà ràpidament. L'anàlisi de la població valenciana així ho indica. Durant la primera meitat del segle XVII va haver-hi una taxa de creixement moderada interrompuda tan sols per la gran epidèmia de pesta que va colpejar el regne entre 1647 i 1652, eixamplament humà que fou més intens a les zones acabades de repoblar. Encetada la segona meitat del segle, el creixement es va intensificar gràcies al manteniment d'una elevada fecunditat i una mortalitat en descens, de manera que al començament del segle XVIII s'havia superat la població valenciana existent abans de 1609 (Ardit 1993, I: 40-75).

Aquesta tendència positiva també es reflecteix en un dels principals indicadors econòmics de què disposem per a l'època, els terços del delme. Després d'analitzar-los, Casey (1983: 53-80) i Ardit (1993: 93-126) constaten dues fases en la producció agrícola valenciana: una primera de retrocés o estancament des de 1570 fins a 1645, la qual vindria seguida d'una fase ascendent que s'endinsaria fins al segle XVIII. Però mentre que el primer autor manté una visió negativa sobre l'agricultura valenciana, la qual considerava essencialment cerealícola i de subsistència, el segon dedica un capítol sencer per a explicar el desenvolupament d'una agricultura comercial a les terres valencianes (Ardit 1993, I: 251-320). Les xifres aportades per Jorge Correa (1995: 69-107) sobre les rendes de la Batlia General de València avancen la tendència positiva a una data encara més primerenca. Sembla que l'expulsió de 1609 pràcticament no va tenir impacte i que a partir de la dècada de 1620 va començar un fort increment del volum d'ingressos que es va aturar a conseqüència de la pesta de 1647-1652. Llavors s'encetà una fase de decreixement pronunciat que es va revertir a partir de 1660, en produir-se un lleuger increment les dècades posteriors. Tan sols trenquen la tendència positiva els drets que gravaven el tràfic comercial, els quals no van parar de disminuir al llarg de tota la centúria. Potser el seu esgotament està relacionat amb l'enorme desenvolupament del port d'Alacant, però les xifres contrasten molt amb les aportades per Sebastián García (1968: 45-47) quant a la cisa de la mercaderia de la ciutat de València, la qual constata

un fort creixement del comerç en passar d'un arrendament de 30.748 lliures entre 1677-78 a un de 39.092 entre 1698-99.

La fosca visió que es tenia sobre el barroc a poc a poc es dissipava, almenys dins dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó principalment a partir del treball de Pierre Vilar (1962) per al Principat de Catalunya, i s'imposava una mirada molt més optimista que constata una fase econòmica i social expansionista en la segona meitat del segle XVII. Tot fa pensar que la recuperació del món rural també va impulsar el comerç i va revitalitzar l'economia urbana. La ciutat de València, nucli productor i consumidor de primer ordre, es va veure molt afectada per la crisi econòmica, un decreixement que es va accentuar a causa de l'expulsió de 1609, sobretot per la rebaixa dels interessos dels censals que va colpejar el seu abundant grup rendista integrat per una variada nòmina que abastava des de la més alta noblesa fins als menestrals, com han indicat James Casey (1983: 48-49) i Rafael Benítez (2008). Però la recuperació gradual del món rural va fer revifar la capital que cap a la dècada de 1670 va encetar una sèrie de polítiques per a afavorir la innovació tècnica en la indústria tèxtil i per a incrementar el comerç d'importació i exportació, unes mesures que van tenir uns importants beneficis per a tot el regne (García 1968: 15-49). A més, cal sumar l'exponencial creixement que va experimentar el port d'Alacant, que va esdevenir una plaça fonamental en la redistribució de mercaderies entre el Mediterrani i l'Atlàntic en aquests decennis, en què van adquirir un especial protagonisme els productes castellans (Giménez 1981; Montojo 2010; San Ruperto 2019: 223-249).

Ara bé, la submissió de les institucions valencianes a la Corona, controlades per unes elits polítiques estretament dependents del poder central, va provocar que el creixement econòmic es veiés condicionat per unes exaccions que cada vegada eren més costoses per als valencians (Guia 1982a: 620-692). Els regnats dels Àustries Menors es caracteritzen per les constants i recurrents guerres contra França, la qual cosa implicava mobilitzar grans contingents bèl·lics amb un cost molt elevat. La proposta del comte-duc Olivares sobre la Unió d'Armes no va rebre el suport dels territoris aragonesos (Felipo 1988), però malgrat això, la mediatització de la Monarquia sobre la hisenda valenciana fou total. Segons els càlculs de Sebastian García (1991: 283-308) el Regne de València entre 1510 i

1585 va aportar als cofres del rei 900.000 lliures, quantitat que es va incrementar fins a les 2.202.000 lliures entre els anys 1604 i 1645. A partir d'aquest moment, les aportacions només van fer que augmentar gràcies a la creació de les Juntes de Lleva, organismes que no sols van desmotivar la convocatòria de les Corts valencianes perquè el rei podia obtenir serveis extraordinaris fora del parlament, sinó que a més, va fixar un mecanisme de repartiment entre tots els pobles del país basat en el recompte dels seus veïns. Això suposava que cada poc de temps els consells municipals havien d'exigir desemborsaments veïnals per a satisfer les necessitats de la guerra, i de vegades, fins i tot, havien d'aportar homes per a nodrir el front. Unes guerres que ocasionaren nombrosos conflictes, com alguns avalots contra els francesos residents al regne després del bombardeig francès del port d'Alacant el 1691, o la revolta dels Barretines esdevinguda al Principat de Catalunya l'any 1690.

2. Les causes de la Segona Germania

Les comarques centrals valencianes van viure tots aquests processos transformadors d'una manera intensa. La racionalització del règim senyorial i la reordenació agrària van fonamentar un creixement demogràfic i econòmic sostingut des d'abans del començament de la segona meitat del segle XVII (Pla 1994: 92-131; Torró 2019: 2-10). Els nous pobladors, amb terres més extenses i concentrades, van promoure una agricultura comercial basada en la vinya, la morera, l'olivera o alguns fruitals, la rompuda de noves terres de cultius i l'expansió del regadiu; unes activitats que es van veure complementades per un desenvolupament paral·lel de la indústria tèxtil drapera concentrada sobretot —però no exclusivament— a les viles reials d'Ontinyent, Bocairent i Alcoi,⁶ que serviria com a dinamitzador econòmic gràcies a la progressiva implantació del treball

---

6 La indústria drapera es desenvolupava a les muntanyes meridionals valencianes (la Vall d'Albaida, l'Alcoià, el Comtat) des de la baixa edat mitjana i no va parar d'incrementar-se de manera que va esdevenir una de les zones més dinàmiques del País Valencià al segle XVIII, com demostra la concessió al gremi de peraires d'Alcoi del títol de Reial Fàbrica l'any 1731 (Mira 2000; Torró 1996).

domèstic. La bonança econòmica va aconseguir desenvolupar un mercat comarcal més o menys intens i algunes fires com les d'Ondara, Cocentaina o Ontinyent probablement van adquirir un gran protagonisme, ja que estaven connectades estretament amb les rutes de comerç castellanès i amb els productes que entraven des del port d'Alacant gràcies a les seues importants vies de comunicació; a tall d'exemple, en 1650 es va signar un contracte pel qual es va aconseguir vendre per localitats com Alcoi, Bocairent, Cocentaina, Ontinyent o Gandia llenceria i especieria a través d'un mercader alacantí (Alberola 1983). Igual que en la resta del territori, les oligarquies van aconseguir importants quotes de poder que es disputaven amb cruentos enfrontaments armats emprant el mètode del bandolerisme, aspecte en què les Marines destacaven com un dels territoris més conflictius de tot el País Valencià. No obstant això, la millora econòmica va permetre als oficials reials pacificar el territori incorporant els principals bandolers en les campanyes exteriors dels exèrcits de la Monarquia (García 1991: 189-262).

Tanmateix, sembla que la bonança econòmica no va afavorir tothom. La concentració de la propietat en poques mans evidentment va haver de fomentar l'aparició d'una massa de jornalers que no sols cultivarien les terres de les localitats més pròximes, sinó que haurien d'anar a treballar a les hortes de la Ribera i la Safor, com pot indicar la coordinació entre els revoltats de la Marina i els pobles de Carlet i Benimodo el 1693 (Casey 1994: 142-144). És paradigmàtic, de fet, que Francesc Garcia, principal líder de la Segona Germania, fos «un home pobre, que no té béns alguns ni sitis ni mobles, ni de què sustentar-se sinó fent un jornal per ses mans quan lo troba» (Casey 1994: 155). A més, el desenvolupament de l'economia i la consecució d'un llarg període sense desastres mediambientals que perjudicaren les collites, van afavorir la davallada dels preus, especialment del forment, com demostra l'anàlisi del terç del delme d'Alcoi, en què s'observen els preus més baixos l'any de la Segona Germania (Torró 1994: 164-166). Els grups més perjudicats per aquesta deflació van ser aquells que tenien gra per a vendre, i especialment els senyors que rebien la renda amb participació de fruits, però també els grans tenidors de terra. La rigidesa del sistema feudal degué dificultar una resposta immediata a la crisi, per això es possible que en compte de rebaixar la producció de cereals, els senyors augmentaren la pressió sobre els seus vassalls.

També cal tenir en compte que els camperols i jornalers havien de fer front a les imposicions de la Generalitat i la Monarquia, que no paraven d'augmentar a conseqüència de les guerres contra França, per a la qual cosa necessitaven accedir al mercat per a aconseguir diners (Casey 1994: 144-146).

Així les coses, sembla que el règim senyorial en la segona meitat del segle XVII va començar a constrènyer les expectatives de creixement econòmic d'una reduïda part de la població valenciana que aspirava a continuar el seu camí ascendent sense tants entrebancs, mentre que una bona part de la població sotmesa als senyories es va veure obligada a conrear terres alienes i a buscar altres vies de treball per a poder satisfer les càrregues municipals, dominicals, reials i regnícoles, i especialment aquells vassalls que vivien a les terres menys productives, com les situades a les muntanyes meridionals.

L'avanç de l'autoritarisme regi va dur aparellat el trencament de la jurisdicció dels senyors sobre els seus vassalls: en les Corts de 1585, seguint la jurisprudència emanada per diverses sentències anteriors del Consell d'Aragó, es va reconèixer que els vassalls dels senyors podrien incoar els seus litigis en la Reial Audiència mitjançant el recurs de manifesta opressió (Pla 1993: 113-117). El desenvolupament de les oligarquies va permetre en alguns municipis fer front al control senyorial, amb la qual cosa els consells, animats per la bonança econòmica, van poder engegar un conjunt de costosos plets que enfrontaven els vassalls contra els seus senyors en la recerca d'unes condicions més propícies. Aquesta dinàmica es pot constatar, per exemple, a la vila de Muro, un dels epicentres de la revolta, ja que el seu consell municipal el 1657 va iniciar un plet contra el seu senyor per a obtenir rebaixes en els censos que havien de pagar sobre les cases i les terres, basant les seues reivindicacions en una suposada promesa que havia fet el comte de Cocentaina poc temps després d'efectuar-se la repoblació (Momblanch 1957: 37-41).⁷

---

7 Segons Momblanch (1957: 37) «la pobreza extrema en que las condiciones impuestas en las cartas de población habían sumido a los repobladores produjo quejas por parte de éstos al correr del siglo XVII, que luego se reprodujeron en el siguiente y fueron motivo de numerosos pleitos seguidos ante la Real Audiencia, de muchos de los cuales fueron impresas las correspondientes alegaciones en derecho, cuyo estudio puede ser de gran interés, y pueden verse en las bibliotecas de la Universidad y del Ilustre Colegio de Abogados de Valencia». Una tasca que encara resta per desenvolupar-se en els nostres dies.

El recurs a la Reial Audiència, pot ser, va contribuir a mantenir el regne en una relativa pau que es va trencar en escasses ocasions. El primer conat de revolta va esdevenir a l'horta de la ciutat de València l'any 1663, un territori fortament colpejat pel bandolerisme. Els esdeveniments es van precipitar quan els jurats de la capital van intentar que els llocs de la seua contribució pagaren la mateixa cisa que la ciutat pel consum de carn. La reacció dels llauradors fou hostil perquè consideraven que ja pagaven una quantitat molt elevada de tributs, però l'empresonament del justícia de Beniferri per manifestar-se públicament en contra de la mesura de la juraderia valenciana va fer que els veïns d'Alboraia prengueren les armes per a alliberar-lo. Tan sols l'actitud transigent del virrei Camarasa, aconsellat pels magistrats de la Reial Audiència, va aconseguir calmar els ànims. Més greu foren, però, els successos que avalotaren el 1672 les terres del convent cistercenc de la Valldigna, quan els seus vassalls intentaren amotinar-se contra l'abat per a exigir una disminució de les càrregues senyorials. La revolta fou ràpidament sufocada i les poblacions que hi havien participat foren condemnades a pagar importants multes pecuniàries. Els veïns de la vall encetaren llavors un procés davant la Reial Audiència que es va mantenir obert fins a la concòrdia signada el 1700, la qual cosa no els va impedir participar activament durant l'aixecament de 1693 (García 1991: 265-267; Guia 1982b; Mora 1978).

Ara bé, després de moltes dècades litigant, els camperols observaven que poques vegades se satisfien les seues demandes, per això, en algunes zones del país, els llauradors començaren a oposar-se al pagament dels drets dominicals. Al voltant de 1689 el notari Fèlix de Vilanova va començar una campanya al Camp de Morvedre per a fomentar la dissidència contra la retribució de les rendes, parlant d'uns privilegis dels reis d'Aragó pels quals haurien de ser francs. El recurs a suposats documents legals per a fonamentar les reivindicacions no era nou, ja havia estat emprat pels veïns de Muro i també en la revolta de la contribució de la ciutat de València de 1663, i no trigaria a tornar a sorgir. Poc més en sabem del notari Vilanova, qui sembla que va continuar la seua propaganda per diverses contrades fins que fou detingut el febrer de 1693 a Petrés quan de nou es detectaren alteracions camperoles al camp de Sagunt (García 1991: 265-267).

Les autoritats reials descobriren a principis de 1693 que alguns pobles de les muntanyes meridionals començaven a mobilitzar-se per a no pagar les exaccions senyoriales. Llavors, el virrei, el marquès de Castel Rodrigo, va encomanar a Ventura Ferrer, lloctinent de la governació de Xàtiva, començar a indagar per a aturar el moviment. Ferrer va optar per dur a terme un escarment a Pedreguer, un dels pobles on observava més adeptes, però com que no va poder detenir els responsables perquè havien fugit a la muntanya, va instar els camperols que enviaren síndics a València per a plantejar legalment les seues queixes, mentre que el virrei ordenava l'empresonament de fins a quaranta persones, entre les quals trobem el notari Fèlix de Vilanova. L'informe dels lletrats de la Reial Audiència es feu públic el 12 de febrer i, com de costum, rebutjava les pretensions dels llauradors. Tot fa pensar que els representants dels diferents pobles van mantenir reunions més o menys clandestines per a organitzar-se, la qual cosa no devia ser massa difícil perquè, com hem vist, hi havia un mercat comarcal prou ben organitzat i hem de pensar que encara restarien actives algunes xarxes de l'antic bandolerisme, sobretot aquelles basades en relacions familiars. D'entre els diferents representats, prompte va sobreixir el procurador del Ràfol d'Almúnia, Francesc Garcia, qui havia de prendre el control ideològic i polític de la revolta, substituint l'empresonat Vilanova, amb qui havia mantingut estrets contactes segons les informacions de les autoritats. Els representants de trenta-cinc llocs decidiren dirigir-se directament al rei i encarregaren redactar un memorial de greuges a Fèlix Rubio, síndic de Carlet i Benimodo, Bertomeu Pelegrí, procurador de la Valldigna, i al mateix Francesc Garcia, constituït ja com a procurador de diferents pobles de la Marina (García 1993: 17-23; Momblanch 1957: 43-49).

El memorial recollia les oneroses càrregues exigides en més de trenta-cinc senyorijs del País Valencià i els principals arguments legals pels quals els camperols esperaven deslliurar-se de les càrregues dominicals. En primer lloc, esgrimiren quatre privilegis dels reis medievals Jaume I, Pere I i Pere II segons els quals, els habitants del Regne de València eren francs de pagar els drets que ara aportaven als senyors. En segon lloc, adduïen que quan Felip III concedí als senyors dels pobles les terres i les cases dels moriscos fou amb la condició de

no imposar cap altra càrrega que el terç del delme. Tercerament, afirmaven que la susdita donació fou entregada per a un període de trenta anys, els quals ja havien finit. Per últim, denunciaven que els senyors feien contribuir els vassalls amb més peites i tributs que els concedits en les cartes de població. Concloïen l'informe amb la súplica que, mentre s'examinaven les seues exigències i els senyors aportaven els títols reials necessaris per a rebre els esmentats tributs, el rei eximís els «pobres vasallos» de pagar les exaccions senyorials i el virrei alliberés els empresonats per aquella causa.

Evidentment, les reivindicacions dels camperols tenien el seu origen en la no tan llunyana repoblació i adduïen raons de caràcter fiscal. Una de les seues principals preocupacions fou la gran quantitat de tributs que cobraven els senyors, però lluny de demanar una rebaixa, els llauradors proposaven eliminar-los i, a més, qüestionaven la legalitat per la qual s'exigien aquelles exaccions dominicals. Lluís Torró (1994:174-175) creu que, en realitat, darrere dels arguments dels agermanats s'amagava la intenció de reintegrar els seus pobles dins del Reial Patrimoni. Aquesta esperança devia motivar sobretot els colons que entre 1610 i 1650 abandonaren les viles reials per a ocupar les cases i les terres dels moriscos foragitats dels senyorius pròxims, els quals recordarien una menor pressió fiscal. Però també les oligarquies degueren considerar positiva aquesta restitució al reialenc perquè guanyarien autonomia local, podrien desenvolupar empreses comercials amb més facilitat i estarien sotmesos a una menor taxa retributiva. Encetat el conflicte de la Guerra de Successió, la vila de Muro prompte va decidir la seua vinculació a l'austriacisme i va mostrar la seua pretensió d'integrar-se dins del Reial Patrimoni (Momblanch 1957: 80-82). Encara més clars foren els veïns de la Valldigna, els quals el 1706 «volien partir com partien les terres de sa magestat del senyor rey, [...] y que sols volien pagar los drets del delme y primícia y no més» (Ciscar 1997: 222).

Els síndics entregaren el memorial al monarca a principis d'abril, i l'11 d'aqueix mes un reial decret ordenava al duc d'Osuna, president del Consell d'Aragó, que el document fora estudiat i s'elevava consulta. Aquesta fou expedida tan sols sis dies després, fet que demostra l'interés que hi havia a aturar

el conflicte. De nou les pretensions camperoles foren desoïdes perquè els magistrats del Consell d'Aragó s'inhibiren en declarar que el tribunal competent era la Reial Audiència, organisme que ja havia dictaminat contra els arguments legals esgrimits en aqueix memorial, encara que aconsellaven «atajar luego los pasos al síndico y procuradores de los referidos lugares assí por no tener fundamento su pretensión» (García 1993: 17-23).

3. La Segona Germania⁸

La resolució del Consell d'Aragó va suposar un nou revés per a les aspiracions dels camperols, però també va alertar els oficials reials del risc imminent d'una possible revolta. El virrei no deixà mai d'actuar: va ordenar traslladar a Xàtiva i València vint-i-cinc dels presos, va mantenir a les terres de la Marina un cos volant de la cavalleria amb l'assistència del doctor en lleis Dionisio Sánchez i va pressionar l'arquebisbe de València per tal que sotmetés els rectors dels pobles on s'estava forjant el conflicte. Quan els veïns de Carlet i Benimodo negaren la partició de la fulla al senyor al·legant que el seu síndic es trobava a Madrid, va intervenir el virrei enviant-li Antoni Pujades, assessor de la Governació de València, amb quaranta cavalls per a sufocar aquell conat. Cap al mes de maig, Francesc Garcia anava d'amagades per Xaló afirmant que tenia ordres de la cort per a alliberar els presos i recaptar diners, però en esbrinar que Bertrameu Pelegrí, procurador de la Valldigna, s'havia presentat davant del marquès de Castel Rodrigo i havia estat escoltat benignament amb la intervenció d'una junta que l'assessorava, Francesc Garcia i Feliu Rubio seguiren el mateix camí a principis de juny, encara que Garcia prompte va fugir, per la qual cosa el virrei va informar la cort perquè, en cas de presentar-se allí, fos fet pres, ja que la seua intenció era escarmentar-lo de la mateixa manera que havia fet amb l'advocat

---

⁸ Aquest punt està redactat a partir dels treballs de Sebastián García (1991 i 1993) en els quals es pot seguir d'una manera molt més detallada el desenvolupament dels esdeveniments, a més de poder consultar les fonts d'arxiu emprades per l'autor.

Pintor i l'arxiver Palau, considerats els promotors de les alteracions al Camp de Morvedre junt amb Vilanova.

Francesc Garcia, emperò, no havia marxat cap a Madrid sinó que es va refugiar en els pobles de la Marina on havia encetat una campanya de subversió en què fins i tot afirmava que el rei els animava a prendre les armes en contra dels poderosos senyors, una arenga que s'accelerava a mesura que s'apropava el moment de la sega i que va expandir el seu radi d'acció cap a la Safor. El 27 de juny, dotze vassalls del Ràfol d'Almúnia protestaven davant de notari i es negaven a partir els fruits fins que el seu senyor presentés els papers que corroboraren la legalitat. El 30 de juny eren alguns veïns de Petrés, poble del notari Vilanova, els que seguien el mateix camí. Aquestes manifestacions acabaren de convèncer el virrei de la necessitat de capturar Francesc Garcia i actuar jurídicament en contra seu. Al mateix temps, l'arquebisbe de València va reunir una junta de teòlegs per a redactar una carta pastoral amb la qual pretenia instar els rectors de les parròquies a predicar en contra dels moviments revolucionaris on, a més, ajuntava la resolució de la Reial Audiència en què es desestimaven les pretensions dels llauradors. Ni la carta pastoral —publicada el 8 de juliol— ni els missioners que pretenia enviar foren suficients per a apaivagar els ànims.

Tot es va precipitar en arribar el moment de la sega perquè alguns veïns de Vilallonga «manifestaron no querer la participación de frutos, que hasta entonces habían pagada al ilustre duque de Gandia». Una acció darrere de la qual s'amagava l'arenga de Garcia, qui dies abans els havia visitat per a comunicar-los els seus plans i instar-los a no pagar les exaccions. A manera d'escarment, el batle ducal, Miquel Pérez, va assetjar el poble el 9 de juliol amb molta gent i va agafar presos quatre dels principals promotors de la protesta, als quals va tancar a la presó de Gandia. L'acció del batle fou l'espurna que encengué la flama. Des de feia mesos, Francesc Garcia i altres capitostos havien promogut la revolta i les accions de contenció dutes a terme pels oficials reials tan sols havien incrementat el ressentiment dels camperols. No debades la notícia de l'empresonament va córrer ràpidament de poble en poble, i en poques hores es concentrà molta gent armada a Vilallonga. Deia el batle ducal que «se formó un ejército de gente, todos nuevos pobladores, de modo que viéndose tantos

juntos, con las armas en las manos, empezaron a nombrarse e intitularse el ejército de los Hermanados».

Els amotinats marxaren fins a la Font d'en Carròs mentre se'ls continuaven unint nous adeptes. Allí celebraren una junta general en què escolliren per votació Josep Navarro, cirurgià de Muro, general de l'exèrcit, mentre que Francesc Garcia fou reconegut com a síndic, segons Miquel Pérez «por ser el principal promovedor de dicha gente armada». A més, nomenaren huit capitans encarregats de dirigir la gent de les seues respectives comarques: tres del Comtat (Muro, Gaianes i l'Orxa), tres de la Marina Alta (el Ràfol d'Almúnia, Alcalalí i Orba), un de l'horta de Gandia (Vilallonga) i un altre de la Vall d'Albaida (el Ràfol de Salem). Els agermanats enarboraren dos estendards amb les imatges de la Mare de Déu del Remei i de sant Vicent Ferrer, que simbolitzaven l'ànima d'alleujament de les seues necessitats i el patronatge del més popular dels sants valencians. No està al nostre abast quantificar el volum total d'agermanats, però segons la sentència dictaminada contra Joan Navarro, l'exèrcit popular podria haver sobrepassat els 2.000 efectius.

L'11 de juliol els agermanats emprengueren el camí cap a Gandia amb la pretensió d'alliberar els presos. Mentre s'apropaven, segons el virrei:

[...] los de dicho ejército, de quando en quando, davan gritos y decían: «Viva el rey de España, muera el mal gobierno; vivan los pobres, mueran los traidores!» Y después echaban los sombreros y monteras en alto y relinchaban, dando gritos de victor⁹.

Arribats a les portes de Gandia, a pesar que la vila estava preparada per a resistir l'embat, el batle ducal va decidir alliberar els quatre presos de Vilallonga sense oposar-hi cap mena de resistència, fet que va encoratjar més encara els ànims dels aixecats. Una vegada acomplit el seu primer objectiu, els revoltats tenien la intenció de traslladar-se a Benimodo, on Francesc Garcia assegurava

---

⁹ Aquesta versió es corrobora per les aportacions que fa Momblanch (1975: 53), qui afirma que els agermanats cridaven: «Vixca el rei de Espanya, muiga el mal govern; franquea volem, arca, arca, arca!».

atresorar els papers que demostraven la franquesa, per a dirigir-se després cap a la ciutat de València on pretenien parlamentar amb el marquès de Castel Rodrigo i, si era necessari, fins i tot marxar cap a Madrid per a exigir el compliment de les seues reclamacions davant del rei. Tanmateix, en assabentar-se que les tropes de Ventura Ferrer pretenien marxar contra ells, variaren el seu rumb, s'endinsaren cap a l'interior i acamparen a Muro, poble d'on procedia el seu general.

Mentrestant, el virrei s'assabentà de l'aixecament aqueix mateix 11 de juliol a través d'una missiva del batle de Gandia. Ràpidament va mobilitzar Ventura Ferrer qui va partir des de Xàtiva amb cent deu cavalls pertanyents a les companyies del Grau i Moncofa, i a la guàrdia virregnal dels blaus, així com amb ordres perquè el seguien contingents de la milícia efectiva del regne tant de cavalleria com d'infanteria. El marquès de Castel Rodrigo va ordenar els dies següents noves mobilitzacions de la milícia, al mateix temps que assegurava algunes places fortes de la rereguarda, com Dénia, Altea i Gandia. A la vila dels Borja s'havia instal·lat ja Ferrer el 13 de juliol, qui pretenia sortir a la recerca dels agermanats l'endemà. Efectivament, el 14 de juliol l'exèrcit reial va eixir de Gandia en direcció cap a l'interior i va acampar a Albaida, lloc on arribaren nous contingents procedents de Xàtiva, Algemesí i Carcaixent, fins a ajuntar al voltant de 1.400 efectius (520 cavalls i 877 infants).

El 15 de juliol, a trenc d'alba, informaren que els rebels estaven a Muro, de manera que Ventura Ferrer va decidir marxar immediatament contra ells. Abans de l'embat, però, el rector d'Albaida i Vicent Alonso, un ric llaurador de Muro, intentaren establir una negociació per a evitar l'enfrontament. Asseguraven tenir retingut Garcia, a qui prometien entregar a les autoritats reials si perdonaven tots els sediciosos i si esperaven l'arribada d'uns papers que hi havia a Benimodo per a comprovar si realment sustentaven les demandes dels camperols. Ferrer va prometre que si li lliuraven Garcia i desfeien l'exèrcit intercediria per ells davant del virrei «para que usase con ellos de la mayor piedad, y que si García entregava el papel y era bueno como dezían, le pondría el libertad». Malauradament la negociació es va veure frustrada per la impaciència de les tropes reials i l'enfrontament armat va tenir lloc aquella vesprada a l'altura de Setla de Nunyes. La victòria de les tropes encapçalades per Ferrer fou aclaparadora i va aconseguir

desfer l'exèrcit agermanat ràpidament perquè els seus integrants fugiren cap a les muntanyes més pròximes. En l'enfrontament mataren entre deu i dotze rebels i en capturaren quaranta-tres; per contra, tan sols hi va haver un soldat ferit i dos cavalls morts del costat reial. No obstant això, Josep Navarro, Francesc Garcia i els huit capitans de l'exèrcit rebel aconseguiren escapar.

La repressió del moviment agermanat encetada després de la desfeta es va perllongar durant uns quants mesos. Pocs dies després de la derrota de Setla de Nunyes, Ventura Ferrer se'n vanagloriava perquè «de todos los lugares infectos acuden a tropas a por el indulto, unos a Jaló, donde he dejado a don Vicente Milán [...] y otros a Denia donde asiste su hermano don Juan Milán» en virtut d'una crida del virrei publicada pocs dies abans de l'enfrontament armat. El 27 de juliol es feia pública una segona crida virregnal mitjançant la qual es recordava que els capitosts del moviment quedaven exempts del perdó general, i especialment Josep Navarro i Francesc Garcia, i s'oferia una sucosa recompensa per a qui els entregara, vius o morts, o per a qui aportés informació valuosa per a detenir-los. A més, deixava la porta oberta perquè els pobles poguessen recórrer per la via de la justícia quan «pretenguen qualsevols exempcions los tals vassalls de señors de no pagar los drets de partició o altres alguns». Amb tot, les autoritats reials encara recelaven perquè alguns camperols continuaven mostrant resistència a partir llurs fruits amb els seus senyors, per això es va mantenir dos contingents de la cavalleria a les comarques centrals durant un temps: l'un a les Marines i l'altre a les Muntanyes. A poc a poc, tots els pobles van cedir i capitulaven davant la pressió exercida per Ferrer, des de Benidoleig fins al Ràfol d'Almúnia.

El marquès de Castel Rodrigo i Ventura Ferrer mostraren una recurrent insistència en la captura de Francesc Garcia i Josep Navarro perquè temien que poguessen organitzar una nova sedició. Per això, van intensificar la seua recerca al mes de setembre quan arribaren preocupants notícies d'un nou possible aixecament, però en aquesta ocasió coordinat amb les viles de reialenc. El 20 d'octubre de 1693 el procurador fiscal va presentar la «supplicació, denunciació y criminal acusació» contra Garcia, Navarro i els huit capitans de la Germania, tots absents, i contra els vint-i-sis reus presos, que fou proveïda per l'oïdor Pere

Josep Borrull. En el transcurs dels procediments detectaren Josep Navarro a la propera localitat castellana de Villena, on fou detingut i traslladat a la presó de la ciutat de València, on va arribar el 19 de desembre. El judici contra Garcia va concloure el 16 de gener de 1694 i va resultar condemnat a tortura, forca i ulterior decapitació, mentre que el procés contra Josep Navarro va finalitzar el 27 de febrer d'aquell any i la sentència es va executar l'1 de març, quan penjaren el seu cap sobre la porta de Sant Vicent. Per últim, el 13 d'agost de 1694 es va dictaminar la sentència contra els restants acusats, que van ser condemnats a satisfer distintes penes pecuniàries i a servir durant un temps en les galeres. Tan sols dos dels reus foren condemnats a cinc anys de presó, amb la qual cosa es van deslliurar d'una mort assegurada en les galeres reials. D'altra banda, mitjançant la potestat econòmica, el virrei feu servir informes extrajudicials per a desterrar al penyal de Vélez una cinquantena de camperols que havien fomentat la torbació.

La sentència contra els agermanats va motivar un complot que pretenia tornar a encetar un aixecament camperol amb el desig de mobilitzar aquesta vegada tot el regne. Una carta anònima va començar a circular de mà en mà i de poble en poble durant les últimes setmanes d'agost i les primeres de setembre de 1694. De nou insistia en la possessió d'uns privilegis reials, en aquesta ocasió de Jaume I i Felip III, per a reclamar l'exempció i convocava per al 8 de setembre tots els llauradors armats a la ciutat de València. Encara que el projectat alçament no es va produir, les autoritats reials estaven preocupades. La carta va ser interceptada el 12 de setembre a Tormos, després d'haver estat llegida a Novelda, Elda, Xaló i Orba, i en la seua difusió es trobava implicat fra Martí Castells, vicari de Xaló, germà d'uns dels morts a Setla de Nunyes i d'un condemnat a deu anys de galeres. Però el més preocupant és que sembla que darrere del complot s'amagava de nou la mà de Francesc Garcia. Aquest, no obstant això, va desaparèixer durant anys per a tornar a la palestra el 1698 quan va demanar el perdó al rei mitjançant tres memorials entregats al Consell d'Aragó, però no va aconseguir el seu objectiu.

Vist el desenvolupament dels esdeveniments en perspectiva, sembla que les primeres accions encaminades a combatre les exigències dominicals foren promogudes pels estaments més benestants dels pobles de senyoriu, els llaura-

dors pròspers, els notaris i els advocats, motivats per la bonança econòmica però també per la davallada dels preus dels cereals. Aquestes accions aconseguiren insuflar l'ànim de protesta en el conjunt de la població. Ara bé, fracassada la via legal, prengueren el relleu aquells vassalls més empobrits i necessitats d'una rebaixa de les exaccions, els quals encontraren el suport d'alguns dels rectors de les seues parròquies que sol·licitaven clemència per al poble. Com hem vist, Francesc Garcia era un jornalero sense cap bé inscrit, i la resta dels agermanats condemnats seguien el mateix patró. En un ambient rebolicat a conseqüència de la guerra contra França —especialment després del bombardeig d'Alacant de 1691— els agermanats esperaven la suma de més pobles al seu moviment, com més endavant reconeixerien els oïdors de la Reial Audiència, però la població d'altres senyories i de les viles reials no van respondre a la suposada crida que feren els revoltats (Momblanch 1957: 53). La ràpida reacció del virrei i la precipitació dels successos feren inevitable una topada que previsiblement resultaria desastrosa per als agermanats, per això alguns dels principals potentats dels camperols intentaren intercedir i frenar la contesa sense obtenir els resultats esperats. L'enfrontament de Setla, finalment, va desbaratar els sediciosos i quasi va restablir l'ordre durant els últims anys del segle XVII.

4. De la Segona Germania a la Guerra de Successió

La segona crida del virrei havia deixat la porta oberta als consells municipals per a seguir pledejant per les seues reclamacions, i a pesar de la desfeta de la Segona Germania els camperols continuaren insistint per la via legal. Durant aquells anys, continuaven actius alguns processos de reintegració a la Corona, entre els quals el més important va ser el que enfrontava els habitants d'Elx contra el seu senyor. Aquesta protesta es remuntava al 1470 quan les viles d'Elx i de Crevillent foren alienades del Reial Patrimoni. Des de finals de segle XVI s'encetà un fort moviment antisenyorial i la posterior reclamació judicial per a invalidar la donació. El 1699 finalment fou tancat el plet de reversió després de més de 120 anys de litigis, i fou en contra dels interessos dels vassalls. Altres conflictes van tenir com a

objectiu la millora de les condicions contractuals per als vassalls. En alguns casos la iniciativa partia àdhuc dels aspirants a la possessió del senyoriu, amb l'objectiu de reforçar els seus febles arguments legals amb el suport popular. L'exemple més cridaner el trobem al marquesat d'Almonesir i al comtat de Pavies el 1698. El que pareixia un simple conflicte familiar va adquirir unes grans dimensions perquè va constituir un greu precedent al senyoriu valencià i va alertar el virrei, qui considerava que «por lo delicados que andan todos los vasallos de señores en la paga de sus pechos, y cerrar portillo por donde con tanta facilidad se libran de pagar lo que se obligaron por los autos de población». Les autoritats reials tenien en el record la revolta de la Segona Germania, per això consideraven que si els veïns dels pobles podien escollir el pretendent que menys impostos demanés, la pràctica podia repercutir negativament en la pau del regne (Pérez 1998: 253-260).

Com hem vist, la partició dels fruits constituïa uns dels assumptes més conflictius entre els vassalls i els seus senyors, per això les cartes de poblament es convertiren en un punt de referència en nombrosos litigis. Després de la Segona Germania no és difícil trobar camperols que negaven les exaccions dominicals de forma parcial o total en diversos indrets del país com ara a Ondara, Tales i Artesa el 1697, o a la vila de Carlet el 1699. Alguns senyors en situacions de necessitat intentaren revertir certes millores concedides als seus vassalls pels seus predecessors. Ja en 1691, la nova senyora de Benillup, Luciana Ferrer (mare de Ventura Ferrer), va intentar que els seus vassalls pagaren el dret de l'oli «conforme partisió antiga feta y establida entre els vassalls i els senyors antecedents», però el consell municipal s'hi va negar i sol·licitaren que es respectés la millora que feu Juan Cisternes en prendre possessió de la senyoria. Un cas similar va ocórrer el 1705 a Torrella, quan els seus habitants denunciaren l'arrendatari del senyoriu perquè començà a cobrar les rendes per arrendament en compte del pagament reflectit en la carta de poblament. Tampoc faltaven els litigis que denunciaven intents de sotmetre a partició terres suposadament franques o censades amb un pagament pecuniari, com a Xelva i Sinarques, la qual cosa demostrava l'afany per acabar el procés de racionalització del senyoriu encetat un segle enrere (Pérez 1998: 262-266; Pla 1994: 128-129).

Les relacions entre vassalls i senyors també van trobar un altre motiu de conflicte en l'exercici de la jurisdicció. A través del contingut de les denúncies senyorials contra els justícies locals s'observa un clar interès per reduir al màxim les seues competències. Aquesta situació no sols va enfrontar senyors i vassalls, sinó també ciutats i viles de reialenc contra els justícies dels senyoriis alfonsins situats dintre de la seua jurisdicció. A més, el control sobre el govern municipal constitueix una altra font de discòrdia: nomenaments de càrrecs, autoritzacions per a celebrar consells municipals o el control de les finances locals són motius freqüents que enverinen les relacions entre ambdues parts. També és significativa la freqüència en què senyors i vassalls discrepaven a causa de les regalies, els estancs o els monopolis, perquè hi havia una opinió generalitzada en contra d'aquests mecanismes, tant si estaven en mans de senyors laics o eclesiàstics, com si eren propietat de ciutats o viles reials. Però també la rompuda de noves terres, l'ampliació dels regadius, la construcció de séquies o la pesca es convertiren en motius de conflicte (Pérez 1998: 266-276). Sens dubte, els vassalls s'oposaren a tots els entrebancs inherents al sistema feudal que dificultaven la seua projecció política i econòmica. Una protesta encapçalada per les famílies més adinerades que només trobarien obstacles a les seues pretensions, encoratjant encara més els líders camperols en l'objectiu comú, la reintegració al Reial Patrimoni i guanyar l'anelhada «franquea».

Carmen Pérez (2008: 290-292) considera que aquesta conflictivitat antisenyorial generalitzada a totes les contrades del País Valencià obeeix a un canvi de mentalitat caracteritzat per l'àmplia difusió de conceptes com la *llibertat natural* o el *bé comú*, una transformació que ja no pretenia millorar o canviar les condicions pactades en les cartes de poblament o les concòrdies, sinó simplement suprimir-les. L'empresa era arriscada i complexa perquè els senyors tenien al seu abast una gran quantitat de recursos i les condicions polítiques jugaven a favor seu, d'ací que la revolta fos en moltes ocasions l'única manera d'albirar el canvi desitjat. James Casey (1994: 157-159) també incideix sobre la mentalitat camperola dels valencians del barroc, considera imprescindibles nous assajos sobre la cultura popular i la seua transformació per a esbrinar com es va forjar el mite de la llibertat, una idea que inspirava moltes de les accions dels camperols i els llauradors.

Arribat el conflicte successori després de la mort de Carles II, els vassalls aprofitaren l'avinentesa per a plantejar novament llurs reivindicacions a la noblesa terratinent després del fracàs de la *jacquerie* de 1693. Joan Baptista Basset, fidel servidor de l'arxiduc Carles d'Àustria, acompanyat per Francesc Garcia d'Àvila,¹⁰ veí de Gandia que havia estat primer a Itàlia i després a Portugal, trobaren propícia la zona de la Marina per a encetar l'alçament dels valencians contra els Borbons. Al caliu del fracàs de la Segona Germania, Basset es va guanyar les classes populars «oferint la exempció y llibertat de pagar los censos y part de fruits tocants als senyors, suscitant la pretensió que motivà lo motí y la comoció dels vehins dels pobles dels senyors del any 1693» (Pérez 2007: 37-38). Sembla que els ànims estaven ja alterats perquè poc abans de l'arribada de Basset i de l'alçament maulet, els veïns de Confrides, vassalls del marquès de Guadalest, ja es negaren a partir fruits amb el seu senyor perquè «sols tenen obligació de pagar lo ters delme i delme major, y no més» (Pla 1994: 129-130). Però és que tan sols uns dies després de la rendició de Dénia, el consell general de Muro va rebutjar la proposta de contribuir amb diners i homes en la defensa del regne per una aclaparadora majoria, 68 contra 24. Encara més, el 29 de desembre Francesc Garcia va presidir l'acte d'extracció del justícia per al següent any de 1706 en nom del rei Carles III, prescindint del comte de Cocentaina i del seu representant en compliment de l'oferta de franquesa. Aquell mateix dia Muro va aconseguir les seues aspiracions en integrar-se dins del Reial Patrimoni perquè Garcia assegurava haver conquerit aquella vila en nom de Carles III, per això li atorgava un batle reial amb el seu lloctinent (Momb Blanch 1957: 83-85).

La ràpida extensió del moviment maulet per les comarques centrals i el triomf de les demandes que van promoure l'esclafit de la Segona Germania, empentades per les promeses de Basset i Garcia i per l'absència dels senyors, han fet que Carmen Pérez (1976) haja parlat de la Guerra de Successió com d'una revolució camperola, una mena d'apèndix a l'aixecament de 1693. Ara

---

10 Alguns historiadors com Kamen (1974) han proposat que Francesc Garcia d'Àvila podia ser en realitat el llaurador del Ràfol d'Almúnia, el líder de la Segona Germania fugit després de la desfeta de Setla de Nunyes, encara que la majoria d'autors descarten aquesta hipòtesi.

bé, la victòria borbònica feu fracassar de nou les aspiracions dels llauradors de les muntanyes meridionals valencianes i va encetar-se un procés de recuperació del règim senyorial amb la derogació de totes les mesures que havien promogut durant la guerra els enviats de Carles III, com per exemple, revertir la incorporació de Muro al Reial Patrimoni. No obstant això, al llarg del segle XVIII es van intensificar els litigis entre els vassalls i els senyors mentre que alguns intel·lectuals il·lustrats van començar a denunciar la rigidesa i severitat del règim senyorial valencià.

Bibliografia

- ALBEROLA ROMÀ, A. (1983) *Catalogación de los protocolos del notario Martí Moliner (1633-1650)*, Alacant, Institució Juan Gil Albert.
- ARDIT I LUCAS, M. (1993) *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Curial (2 vols.).
- «Crisi i transformacions després de l'expulsió dels moriscos», dins *La Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, Diputació de València, pp. 23-41.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. (2001) *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2008) «Fueros y razón de estado en torno a la expulsión de los moriscos y el problema de la repoblación del Reino de Valencia», dins R. Ferrero Micó i L. Guia Marín (coords.) *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó: unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, València, Universitat de València, pp. 223-238.
- BERNABÉ GIL, D. (2010) «Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano en la Edad Moderna» dins E. Sarasa Sánchez i E. Serrano Martín (coords.) *Estudios sobre señorío y feudalismo: homenaje a Julio Valdeón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, pp. 197-234.
- BORONAT I BARRACHINA, A. (1901) *Los moriscos españoles y su expulsión: estudio histórico-crítico*, València, Imprenta de Francisco Vives y Mora.
- CASEY, J. (1983 [1a ed. en anglés 1979]) *El reino de Valencia en el siglo XVII* [traducció de Juan Faci Lacasta], Madrid, Siglo XXI de España.
- «La Segona Germania: perfil d'una revolta camperola» dins *La Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, Diputació de València, pp. 133-160.
- CISCAR PALLARÈS, E. (1977) *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, Del Senia al Segura.

- (1993) *Moriscos, nobles y repobladores. Estudio sobre el siglo XVII en Valencia*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (1997) *La Vall digna, siglos XVI y XVII. Cambio y continuidad en el campo valenciano*, València, Diputació de València.
- COLÁS LATORRE, G. (1993) «La historiografía sobre el señorío tardofeudal» dins E. Sarasa Sánchez i E. Serrano Martín (eds.) *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XXI)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, vol. I, pp. 51-108.
- CORREA BALLESTER, J. (1995) *La hacienda foral valenciana. El Real Patrimonio en el siglo XVII*, València, Consell Valencià de Cultura.
- FELIPO ORTS, A. (1988) *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano: fiscalidad, control político y hacienda municipal (1621-1634)*, València, Ajuntament de València.
- FURIÓ I DIEGO, A. (2001) *Història del País Valencià*, Barcelona, Tres i Quatre.
- GARCÍA MARTÍNEZ, S. (1968) *Els fonaments del País Valencià modern* [traducció d'Enric Valor i Vives], València, Concret Llibres.
- (1991 [1a ed. 1974]) *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, Villena, Ayuntamiento de Villena.
- (1993) *Francesc García i la Segona Germania a la Marina Alta* [traducció de Jaume Buigues i Villa], Associació Cultural La Rectoria.
- GIMÉNEZ LÓPEZ, E. (1981) *Alicante en el siglo XVIII: economía de una ciudad portuaria en el Antigua Régimen*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- GUIA I MARÍN, L. (1982a) *Felipe IV y los avances del autoritarismo real en el País Valenciano: las Cortes de 1645 y la guerra de Cataluña*, València, tesi doctoral inèdita.
- (1982b) «La revolta dels llauradors de l'Horta de 1663» dins *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València, Universitat de València, 2 vols., vol. 2, pp. 304-326.
- HALPERIN DONGHI, T. (1980) *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, València, Universitat de València.
- KAMEN, H. (1975) «Nueva luz sobre la Segunda Germanía de Valencia en 1693» dins *Homenaje al Dr. D. Joan Reglà Campistol*, València, Universitat de València, 2 vols., vol. 1, pp. 647-659.
- LOMAS CORTÉS, M. (2011) *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, València, Universitat de València.
- MIRA JÓDAR, A. J. (2000) «La organización de la red molinar en la Vall d'Albaida y l'Alcoià a finales de la Edad Media. Infraestructura industrial, desarrollo económico y fiscalidad» dins T. F. Glick, E. Guinot i L. P. Martínez (eds.) *Els molins hidràulics valencians. Tecnologia, història i context social*, València, Institució Alfons el Magnànim, pp. 229-271.
- MOMBLANCH I GONZÁLBEZ, F. de P. (1957) *La Segunda Germanía del Reino de Valencia*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos.

- MONTOJO MONTOJO, V. (2010) «El comercio de Alicante a mitad del siglo xvii según los derechos y sisas locales de 1558-1662 y su predominio sobre el de Cartagena», *Murgentana*, 122, pp. 43-66.
- MORA CAÑADA, A. (1978) «Pretensiones de los vasallos de los pueblos de la Valldigna contra el señor y respuestas por parte del Rmo. señor Abad y Convento de la Valldigna» dins *Estudios de Historia de Valencia*, València, Universitat de València, pp. 215-230.
- PÉREZ APARICIO, C. (1976) «La Guerra de Successió: una revolta camperola» dins *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* [València, 14-18 d'abril de 1971], València Universitat de València, 4 vols, vol. 3, pp. 511-524.
- (1998) «Reivindicaciones antiseñoriales en el País Valenciano. De la Segunda Germanía a la Guerra de Sucesión», *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 24, pp. 247-280.
- (2007) *De l'alçament maulet al triomf botifler*, València, Edicions 3 i 4.
- (2008) *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València*, València, Edicions 3 i 4, 2 vols.
- PLA ALBEROLA, P. J. (1993) «Los municipios de señorío en el Seiscientos valenciano: a la búsqueda de un nuevo equilibrio», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 29-2, pp. 107-117.
- (1994) «El context de la Segona Germania: el quarter de la Marina i les Muntanyes en la segona meitat del Sis-cents» dins *Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, Diputació de València, pp. 93-131.
- REGLÀ I CAMPISTOL, J. (1964) *Estudios sobre los moriscos*, València, Universitat de València.
- SAN RUPERTO ALBERT, J. (2019) *Emprenedors transnacionals. Les trajectòries econòmiques i d'ascens social dels Cernezzi i Odescalchi a la Mediterrània Occidental (ca. 1590-1698)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- SILVESTRE PÉREZ, S. (2015) «De labradors emigrados a comerciantes oligarcas. Aproximación al estudio de una familia de la oligarquía alcoiana durante los siglos xvii, xviii y xix: los Silvestre» dins J. J. Iglesias Rodríguez, R. M. Pérez García i M. F. Fernández Chaves (eds.) *Comercio y cultura en la Edad Moderna*, Sevilla, Universidad de Sevilla.
- (2019) *El procés repoblador postmorisc al comtat de Cocentaina: entre la mobilitat i la consolidació*, València, tesi doctoral inèdita.
- TORRÓ GIL, L. (1994) «Implicacions i conseqüències de la Segona Germania» dins *Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, Diputació de València, pp. 161-190.
- (2019) «Protoindustria y población en una comarca textil valenciana (1600-1800)», *Investigaciones de Historia Económica-Economic History Research*, 15, pp. 1-12.
- VILAR, P. (1962) *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, París, S.E.V.P.E.N.